

A renegát Heller

VISSZHANG - XLVI. évfolyam 2. szám, 2002. január 11.

Igazán már csak ez hiányzott, hogy valaki az írástudók árulását Heller Ágnesen szemléltesse az Élet és Irodalomban (Kiss Viktor: A reneszánsz ember kétszer, 2002. január 4.). Hogy mihez hiányzott? Hát az erkölcsi normák felbomlásához, hogy Heller egy régi - és a magyar irodalmi elit egy jó részének szemében máig ősbűnének számító - könyvcímét idézzem. E felbomláshoz a moralizáló regiszterben is hozzá lehet járulni, hiszen az olvasót elégtétellel töltheti el, hogy ugyan nem írt világhírű könyveket, s nem jelentek meg régi művei újabb kiadásokban, viszont nem is húzott ki Marx-idézeteket.

Mindenki, aki szövegekkel foglalkozik, ismeri az ultima manu dilemmáját. Elvben a szerző utolsó keze vonása az érvényes, de sok évtized után ronthat is, javíthat is. Majd' negyven évvel ezelőtt A reneszánsz emberben a "marxizmus reneszánszának" reménye foglalkoztatta szerzőjét, húsz évvel ezelőtt, amikor a könyv a német kiadással elkezdte világkarrierjét, ezek a remények már összeomlottak, és a könyv más vonásai kerültek előtérbe. Azóta A reneszánsz ember többet hivatkozik Machiavellire és Michelangelóra, mint Marxra. A szerzői aktualizálás - a könyv dokumentumértékének kárára - vitatható (ehhez persze a mű türelmes elemzésére volna szükség), de nem kárhoztatható, és főképp nem vonható erkölcsbírálat alá, mivel Heller nem titkolja el. A négy évvel ezelőtt megjelent és most pertraktált második magyar kiadás előszavában - és fűlszövegében - a szerző megírja (kritikusa ezt elhallgatja), hogy mit változtatott könyvében: "megszabadítottam az ismétlésektől, kitérésektől, egynéhány otromba kifejezéstől, meg a túl gyakori és a szöveg által nem indokolt Marx-hivatkozások egyikétől-másikától."

Ezeket a beavatkozásokat sokféleképpen lehet magyarázni, akár kritizálni, de nem lehet a saját múlt neofita meghamisításaként értelmezni. Mivel ma igen sokan foglalkoznak ilyesmivel, ezért gördülhet előre a bírálat olyan kényelmesen a retorika sínjén: "fordított damaszkuszi út", "önigazolás", "kiretusálás", "[a] fiatal kor[ának] "sötét foltjai", "az élet bizonyos korszakainak kitörölhetősége, kifényesíthetősége, átírhatósága vagy elbagatellizálhatósága". Igen, ezt jól ismerjük, a névtelen opportunisták tömegeit, a párttagsági könyvvel, lakásuk falai közt ellenállókat. A legismertebb magyar filozófusnak azonban gyengeelméjűnek kellene lennie, ha azt hinné, hogy marxista-lukácsista korszaka felülírható. Ha valaki ezt a szándékát inszинуálja, annak - bízva az olvasó tudatlanságában (vagy kárörömében, hogy a híres bölcselő sem jobb a Deákné vásznánál) - néhány dolgot rágalmazó céllal el kell hallgatnia.

Figyeljünk a következő idézetre: "a rendszerváltás után... azok, akiktől például Heller elpártolt, az uralkodó "ideológiák" és hatalmi-politikai rendszer szemszögéből is "elnyomottá" váltak". Ez a mondatrész - és vele az egész cikk - azt koholja és sugallja, hogy amíg kifizetődött, nem pártolt el, amikor már nem fizetődött ki, elpártolt. Az igazság ezzel szemben az, hogy Heller - noha marxista volt - elnyomott volt a létező szocializmusban: oktatói és kutatói munkájától ismételten megfosztották, publikálási tilalmak sújtották, barátaival rendőrségi vegzatúráknak volt kitéve, és végül elüldözték hazájából. A marxizmustól való fokozatos távolodása sem a rendszerváltástól, hanem húsz évvel korábbról keltezhető, és ez éppúgy nem volt opportunus lépés az emigrációban, mint független szellemű, alkotó, "eretnek" marxistának lenni a szocialista Magyarországon: akkoriban ugyanis már nem ünnepelték a "renegátokat" a művelt Nyugaton, s Heller Ágnes olvasóközönsége a zömmel marxista baloldal volt. Emlékszem, Jürgen Habermas például e sorok írójával beszélgetve csalódásának adott kifejezést.

Kiss Viktornak is az a mondandója, hogy a marxista Heller Ágnes eredeti és jelentős gondolkodó volt, a marxizmustól elforduló viszont nem az. Ezt a véleményt nem osztom, de megvitathatónak tartom. Kár volt e megfontolását skandalizálni és erkölskritikát negéyezve hízelegni az olvasónak.

Az Élet és Irodalom átolvasása kedvéért történetesen egy szerkesztői munkát szakítottam meg. Heller Ágnes új tanulmányát készítettem elő fordításra, abból a célból, hogy publikálásra ajánljam kollégáimnak a

Holmi szerkesztőségében. Címe: Marx and Marxism Today.